

सैनिक शासन र वर्माको दुर्भाग्य

वर्माको धर्म र संस्कृतिमा भारतवर्ष, चीन-तिब्बत र प्राचिन थाइल्याण्डको ठुलो प्रभाव परेको छ। दक्षिण एशियालाई पौराणीक कालमा भारतवर्ष भनिए भैं म्यान्मा पनि दक्षिण पूर्वी एशियाका त्यस्तै ऐतिहासिक महत्व बोकेको मुलुक हो भने हाल यो एशिया कै दशौं ठुलो देश पनि हो। निकै गौरवशाली, लामो र पुरानो इतिहास बोकेको म्यानमार यानी वर्मालाई पनि नेपाललाई भैं वृटिशहरूले १८औं शताब्दिमा टुक्राइ दिएका थिए भने पछि यो मुलुकलाई आफ्नो साम्राज्य भित्र नै गाभेर करिब ६३ वर्ष शासन गरे। वृटिश शासन भन्दा पहिले आजका भारतका आसाम र मणीपुर पनि वर्मेली सिमा भित्र परिसकेका थिए। तर इष्ट इन्डिया कम्पनीले तेश्रो पटकको युद्ध मार्फत सन् १८८५ मा पुरै वर्मालाई आफ्नो अधिनमा पार्नु भन्दा पहिले यस्ता निकै भूभागहरू टुक्राएर वृटिश भारतमा समाहित गर्‍यो। वृटिश शासनको विरोधमा दोश्रो विश्वयुद्ध ताका जापानलाई सघाउने भारतीय नेता सुभाषचन्द्र बोश जस्तै वर्मामा पनि आड सान तथा बा माव जस्ता क्रान्तिकारी नेताहरू ठुलै सेना खडा गरेर लडिरहका थिए भने वर्माका विभिन्न जातीय समूहहरू तथा भारतीय र गोर्खालीहरूलाई आफ्नो फौजमा भर्ती गरेर वृटिश सेना पनि वर्मेली लडाईंको मैदानमा उत्रेको थियो।

धेरै प्रकारका जातीय समूहहरूको बसोबास भएको यो देश सन् १९४८ मा वृटिश शासनबाट मुक्त भएर स्वतन्त्र राष्ट्र हुनुका साथै सेनाले सत्ताको स्वाद चाख्नु भन्दा अधिसम्म यहाँ तिन पटक आमचुनाव भएका थिए। तर विगतमा धेरै चोटी बन्दुक र लडाईंमा रुमल्लिन वाध्य भएको यो मुलुकमा प्रजातन्त्र धेरै समयसम्म टिक्न सकेन। वर्मामा भएका विभिन्न जातीय समूहहरू बिचको शसस्त्र लडाईं तथा विश्वमा आएको रुसी समाजवादी क्रान्तिको फाइदा उठाएर नै २ मार्च १९६२ मा नेविनको नेतृत्वमा वर्मामा सैनिक शासनको शुरुवात भयो भने यस्तो प्रत्यक्ष सैनिक शासन र बाँकी विश्वबाट टाढा रहने क्रम सन् २०११ सम्म जारी रह्यो। सोभियत शैलीको समाजवादको नाराका साथै अर्थतन्त्रका सबै क्षेत्रहरू राष्ट्रियकरण गरिए भने विस्तारै वर्मा विश्वका अन्य मुलुकहरूबाट अलग्गिँदै गयो। प्रचुर प्राकृतिक श्रोत तथा साधन भएको, कृषि र उद्योगमा विशाल सम्भावना भएको र लामो इतिहास बोकेको मुलुक वर्मा विस्तारै घडीको सुई रोकिए भैं रोकिन थाल्यो। विकास, निर्माण र औद्योगिकरण तथा नयाँ सोच सबैले विश्राम लिन थाले। तथाकथित समाजवादी सैनिक शासन शुरु भएको ठ्याक्कै १५ वर्ष पुग्दा २७ मार्च १९७७ मा मेरा पिताजी लगायत तत्कालिन राष्ट्रिय योजना आयोगको एक उच्च स्तरिय टोली वर्मा हुँदै चीनको भ्रमणमा निस्किएको रहेछ। त्यति नै बेला मेरा पिताजीले आफ्नो दैनिक डायरीमा आफुहरूले गरेको वर्माको राजधानी रंगुनको दुई दिने छोटो भ्रमण वारे लेख्नु भएको तथ्य तल प्रस्तुत छ।

२७ मार्च १९७७। १२ बजे थाई इन्टरनेशनलको विमान चढ्यौं हामी योजना आयोगका चीन जाने प्रतिनिधी मण्डल। घर नछाडेसम्म टेन्सन, त्यसपछि एक सुर लाग्छ। वर्मा माथि उड्न थालेपछि तल तल उत्रेकोले सब देखिन थाल्यो। २:१५ मा विमान रंगुन विमानस्थलमा उत्रियो। उजाड जस्तो। १९४० ताकाको वातावरण। एयरपोर्टमा हप्प गर्मी। टर्मिनल भवन सुनसान। अत्यन्त मन्द काम कारवाही। सुरक्षाको ज्यादै बढी व्यवस्था। नेपाली राजदुत र राजदुतावासका मान्छेहरू आएर सबै विधि पुऱ्याउँदा पनि विमानस्थलबाट बाहिर निस्कन डेढ घण्टा लाग्यो। हामी हाम्रो होटल “इन्या लेक” तिर प्रस्थान। शहर पुरानो खालको रहेछ। ज्यादै खाली र ड्वाड ड्वाड्ती होटल। यो होटेल रुसीहरूले बनाइदिएका रहेछन्। रुसी ढाँचाको थियो। सर्भिस रद्दी। कोठामा खानेपानीको अभाव। स्नान गरें। कुशशर्ट र प्यान्ट लगाएर लब्बीमा गएँ। केहीबेर होटलको बगैँचा र स्विमिड पुलतिर डुलें। बेलुकीपख स्वेडागोन पेगोडा

जाने कार्यक्रम । वर्मेली स्त्री-पुरुषको घुइँचो । लिफ्ट चढेर मन्दिर माथि गयौँ । स्वयम्भू जस्तै । तर भव्य, विशाल । दशौँ हजार मान्छेले मज्जासँग घुम्न मिले । सुनको अग्लो मन्दिर । मन्दिरको एक चक्कर घुम्न १ घण्टा लाग्यो र वर्मेली भक्तजनहरु देख्यौँ ।

त्यहाँ पछि शहरको मुख्य बजार लगे । १९४० ताकाको कलकत्ता जस्तो । सब पुराना, बृटिश कोलोनियल टाइपका घर । आज “आर्मी डे” रहेछ । वक्तिको भिलिमिली । आतिसवाजी भइरहेको । अर्को बुद्ध मन्दिर पनि गयौँ । ऐना ऐनाको सजावट । शीशमहल जस्तो । बजारको जीवनस्तर भारतको जस्तै । फेरि बजार डुल्यौँ । अनुमान गरे भन्दा भने रंगुन बढी ठुलो लाग्यो । तर समय बन्द भएको ठाउँ जस्तो । शहरको बाहिरी भाग भने खुला, चौडा सडक, १९५० ताकाको वैकक जस्तो । बेलुकी उस्तो गर्मी थिएन । राजदुतावासमा डिनरको लागि गयौँ । पुरानो खालको घर रहेछ । थोत्रो बाथरुम । नेपालीहरुको गाना-बजाना भयो । आफ्नो पुख्रौँली मुलुक नदेखेका, खाली बाबु-बाजेबाट सुनेका प्रवासी नेपालीहरु ।

भेलिपल्ट होटलको नास्ता पश्चात वन्दरगाह र बजार गयौँ । रंगुन नदीमा साना साना जहाजहरु । अग्ला राम्रा घर एउटा पनि थिएनन् । टिपिकल बृटिश कोलोनियल ढाँचाका घरहरु । पुरानो, थोत्रो जस्तो सबै कुरा । बजारमा टहल्यौँ । जर्जर र वम्बई, कलकत्ताको पुरानो भाग तिर जस्तो । पसलहरु गोरखपुरको पुरानो भाग र नौतनवा जस्तो, रक्सौल जस्तो । वीरगञ्ज जस्तो । रिक्सै रिक्सा । बस र रिक्सा पनि थोत्रा । होटल आएर प्याकिड सकेर विमानस्थलको लागि रवाना । दुतावासको ड्राइभरलाई टिप्स दिएँ । वर्मा मै जन्मेको, हुर्केको वडो भलादमी नेपाली । १:४५ बजे चिनिया विमान कुनमिडको लागि उड्यो । रंगुनको विहंगम दृश्य देख्यौँ । नयाँ र आधुनिक किसिमको संरचना केहि पनि देखिन्नथ्यो । कलकारखानाहरु पनि उस्तो देखिन्नथ्यो । विगत २०-३० वर्ष वर्मामा केहि पनि निर्माण र विकास भएनछ जस्तो लाग्ने ।

कठोर सैनिक शासनको विरोधमा बेला बेलामा आयोजना गरिएका सबैजसा आन्दोलन तथा विरोध कार्यक्रमहरुलाई निर्ममतापूर्वक दबाइयो । मुलुकको नाम सन् १९८९ मा म्यानमार राखियो भने राजधानी याङ्गुन भयो । तर नाम मात्र बदलिए पनि यहाँको राजनैतिक व्यवस्था बदल्न विश्वमा नै आएको प्रजातन्त्रको लहर पनि निकै समयसम्म असफल नै रह्यो । सन् १९९० मा निकै ठुलो संघर्ष पश्चात भएको आम निर्वाचनमा आङ सानकी छोरी आङ सान सु कीको नेशनल लिग फर डेमोक्रेसीले ८० प्रतिशत भन्दा बढी सिट जितेको भए पनि सेनाले शक्ति हस्तान्तरण गर्न नचाहेर आफ्नो शासन कायमै राख्यो । धेरै किसिमका प्राकृतिक प्रकोपहरु भेलेको मुलुकमा विभिन्न प्रकारका जातीय अल्पसंख्यकहरुले आफ्नो हक हितको नाममा सरकारसँग लड्ने काम आजसम्म पनि गर्दैछन् । बदलिँदो परिस्थिति, आन्तरिक तथा वाह्य दबाव र जनताको विचारको धरातल बढ्दै गएकाले वर्मेली सैनिक शासकहरु सन् २०१० मा पुनः चुनाव गर्न बाध्य भए । क्रमिक रूपले म्यानमारमा मानव अधिकारको सम्बर्द्धन, आर्थिक उदारीकरण, विदेशी पुँजी र प्रविधिको आवागमन, आर्थिक विकास तथा खुलापन बढ्दै गयो । सन् २०१० मा चुनावमा भाग लिन वञ्चित बनाइए पनि २०१२ को मध्यावधी चुनावमा आङ सान सु कीको पार्टीले ४५ मध्ये ४३ सिट जितेर अत्यधिक बहुमतको सरकार बनाउने मौका पायो । सन् २०१५ को आम चुनावमा पनि सु कीको पार्टीले दुई तिहाई सिट जित्न सफल भयो तर उनि विदेशीसँग विहे गरेको व्यक्ति भएको वहानामा उनलाई सरकार चलाउन दिइएन, त्यसैले उनले स्टेट काउन्सिलरको हैसियतले सरकार चलाइन् ।

सन् २०१८ मा संयुक्त राष्ट्र संघको उन्नति वित्तिय पहुँच आयोजनाको टोली नेताको हैसियतले मेरो नेतृत्वमा एक टोलीले म्यानमारको अध्ययन भ्रमण गरेको थियो । सो भ्रमणमा जाँदा म्यानमारले आर्थिक

विकासका पुर्वाधारहरुको निर्माणमा ठुलै उत्साहका साथ लागेको तथा त्यहाँ भौतिक पुर्वाधारका सयौं आयोजनाहरु सञ्चालनमा आइरहेको हामीले पायौं । याङ्गुन तथा अन्य शहरहरुमा आधुनिक बैकिङ प्रणाली शुरु हुनुका साथै विशाल मल तथा होटलहरु खुल्न थालेका तथा शहरी पुर्वाधारहरुको पनि तिब्र रूपमा विकास हुँदै गरेको हामीले पायौं । विश्वका नामी बहुराष्ट्रिय कम्पनीहरु पनि म्यानमारमा लगानी गर्न उत्सुक हुँदै त्यहाँ पस्न थालेका कुराले निकै खुशी लागेको थियो । विमानस्थलदेखि नै नयाँ निर्माणको लहरै चलेको, हजारौंको संख्यामा वित्तीय सहकारी र लघुवित्त संस्थाहरु खुलेर साना कृषक र लघु उद्यमीहरुलाई आर्थिक र प्राविधिक सहयोगका साथै वित्तीय साक्षरताका कार्यक्रमहरु सञ्चालन गर्न शुरु गरेका र विभिन्न दातृ संस्थाहरुले पनि आफ्ना कार्यालयहरु खडा गरेर म्यानमारको विकासमा साभेदारी र मद्दत गरिरहेको हामीले पायौं । यी सब कुराहरु प्रत्यक्ष देख्दा मेरो उत्साह निकै बढेको थियो । वर्मामा धेरै नेपालीहरु भएकाले र मेरो प्राथमिक शिक्षा वर्माबाट नेपाल फर्केर विद्यालय खोलेका शिक्षकहरुबाट नै भएकाले होला मलाई वर्माको बिछट्टै माया लाग्छ । यही भ्रमणको अवसरमा मैले लेखेको पुस्तक “विचार र अनुभूति” को लोकार्पण पनि वर्मेली नेपालीहरुको उपस्थितिमा नेपाली राजदुतावासमा भएको थियो ।

यसैगरी सन् २०२० मा भएको आम चुनावमा पनि सु कीको पार्टी अत्यधिक बहुमतले नै विजयी भयो । तर वर्मेली सेनालाई वर्मामा विकास हुँदै गरेको यस्तो प्रजातान्त्रिक फड्कोले खुशी तुल्याएको रहेनछ र त उसले फेरी सैनिक शासनको घोषणा गर्‍यो । विगत दश वर्षमा विकासको ठुलो लहर चलेको र वाह्य विश्वसँग खुला हुँदै गएको वर्मा फेरी पछाडी पर्ने त होइन ? भन्ने कुराले निकै पिरोलिरहेको छ । तर अबको सैनिक शासनलाई टिकाएर राख्न भने त्यति सजिलो काम छैन । पहिलेको वर्मेली सैनिक शासनले मुलुकलाई वाह्य जगतबाट निकै टाढा राख्यो, तर अब त्यो सम्भव छैन । वास्तवमा थाइल्याण्डमा पनि अधिकांश समय सेनाले नै राजाको नाममा शासन गरेका छन् । तर उनिहरु मुलुकलाई लगानी मैत्री बनाउने, वाह्य जगतसँग राम्रो सम्बन्ध राख्ने र विकास कार्यमा निकै उत्साही भएकाले त्यहाँ सैनिक शासन भइरहे पनि मुलुक विकासको बाटोमा अघि बढी नै रहेको छ । तर पनि थाइल्याण्डमा प्रजातन्त्रको लागि दिनहुँ संघर्ष भइ नै रहन्छ । त्यसैले पनि अब वर्मेली सेनाले प्रजातान्त्रिक शक्तिसँग ताल मिलाएर अघि बढ्नु नै उचित हुनेछ भने प्रजातान्त्रिक शक्तिहरुले पनि सेनाको सबै शक्ति एकैचोटी क्षीण गर्न सकिन्छ भनेर सोच्नु गलत हुन जानेछ । इजिप्ट, पाकिस्तान, वर्मा, थाइल्याण्ड जस्ता सेनाको भूमिका अधिक भएका मुलुकहरुले एक अर्काका ऐतिहासिक राजनैतिक पृष्ठभूमिलाई मध्यनजर गर्दै राजनैतिक पद्धतीलाई सन्तुलित रूपमा अगाडि बढाएर मुलुकको विकासमा सबै क्षेत्रको योगदान हुने प्रणालीको विकास गर्न सक्नु पर्दछ । आजको जमानामा राष्ट्रिय सेनाको भूमिका सिमा सुरक्षामा मात्र सिमित नभई मुलुकको पुर्वाधार विकास, विकास आयोजनाहरुको सुरक्षा, दैवी प्रकोप निवारण, प्राकृतिक श्रोतहरुको संरक्षण, मुलुकको अखण्डता र प्रजातन्त्रको रक्षामा पनि केन्द्रित हुनु अति जरुरी छ ।

* लेखक विकास अर्थशास्त्री र पुर्ववैकर तथा नेपाल एकल व्यक्तित्व समाजका अध्यक्ष समेत हुन् ।

२०७७ साल माघ २९ गते